

El cognom Ibáñez-Ivànyes a Benissa.

Vicent Lluís Ibáñez i Rosselló
Farmacèutic

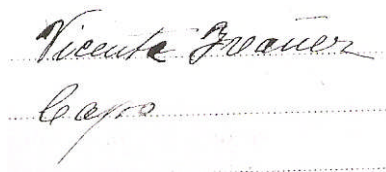
En el segle passat s'inicià un procés investigador en l'àmbit de la història comarcal i local, que ha permès conèixer poc a poc les arrels dels nostres cognoms. Així, a principis dels setanta es donava a conèixer la primera relació antiga (encara que incompleta) de cognoms benissencs, la Taula del Rescat de l'any 1583 (3). Des d'aquell moment han aparegut periòdicament noves aportacions, que han anat omplint els buits existents. En el cas del cognom que ens ocupa, d'esperar fins el 1984 (14) per poder remuntar la seua presència fins el 1629. El 1998 tinguérem la genealogia completa fins finals del s. XVI (2) i el 1999 la referència més llunyana, s. XIV (7). Amb tot açò, ara és possible oferir una visió de conjunt, més o menys completa, dels Ibáñez a Benissa al llarg del temps i de com i des d'on aplegaren ací.

Per esbrinar açò últim, haurem de fer un repàs a l'**etimologia** del cognom. Hi ha varies hipòtesi que li donen un origen netament basc, ja que en general tots aquells que comencen amb "i" s'associen amb un origen bascoide (per ex. Iborra, Ivars). Una d'elles diu que ve d'*ibai* (riu, en basc) i un altra que deriva de *bañez* (terres de pastura, en basc). Però, la que té més seguidors i pareix més sòlida, és la que diu que derivaria del grec Iohannès (el nostre Joan actual). Nom que no apareixeria en la Hispània romana fins a la seua cristianització. Però com Iohannès acabà convertint-se en Ivan? En un principi i per evolució acabà escrivint-se Ivan, però es pronunciava /jwan/ "iuán"(8). Es pot observar que la pronúncia no és molt allunyada del nostre Joan /3oan/. I és que la fonètica del castellà de l'edat mitjana era més pròxima, del que podríem pensar, a la del valencià. Així, en general donà lloc a Juan /xwan/. Però, certes zones, d'escassa llatinització i de proximitat al basc (orient càntabre, nord de Burgos, La Rioja, Baixa Navarra), l'evolució fou diferent. Ja que en este últim idioma el so /v/ no existix, sols el /b/ (9). Cosa que poc a poc, per adaptació a un idioma on la /w/ no es podia pronunciar, va transformar Ivan /jwan/ en Iban /iban/.

Pel que fa al patronímic "-ez" (10 11). Alguns li atribueixen un origen romà. Encara que la majoria d'investigadors pensen que es tracta d'un sufixe de gènesi preromana, l'absència d'este en altres llengües i la presència en topònims d'època prellatina pareixen recolzar esta suposició. De fet, l'"-ez" encara sobreviu en el basc amb valor possessiu o modal. Siga com siga, va ser a l'època visigòtica quan es va consolidar, estant ja estés entre els segles VIII i IX a Navarra. Passant al castellà-lleonés en l'època d'influència de Navarra sobre Castella del s. IX al s. XI. A més, cal tenir en compte que la grafia "z" es pronuncià com a /s/ fins el s. XVII. Tot açò parlant del castellà estàndard, ja que en algunes zones encara es manté la pronunciació antiga (per ex. Andalusia).

Així, estaríem parlant d'un cognom patronímic, que significaria fill (-ez) d'Ivan/Iban. En resum, el cognom a principis de l'edat mitja segurament seria Ivannez o Ivanneç /jwanes/ "iuányes". Esta primera forma és la que viatjà fins nosaltres, reflectida en els primers registres com Yvànyes. Mentre en el castellà, per l'evolució interna abans esmentada, acabaria en Ibáñez. Forma que, després del Decrets de Nova Planta (1707), suplantaria la nostra. Sinó hui parlaríem dels Ivànyes, seguint la mateixa evolució d'Yvars a Ivars. L'última vacilació en l'escriptura l'he trobada, a finals del s. XIX, en la partida de naixement del meu avi, on apareix amb "v". Si es tracta de la representació

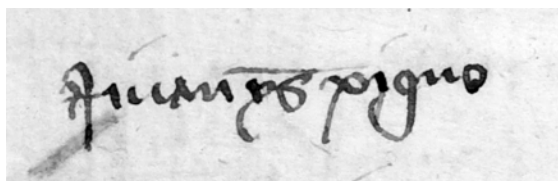
real de com es pronunciava en aquell moment (la castellanització/escolarització actual no estava tan avançada) o si sols estem davant una falta d'ortografia mai ho sabrem.

Vicente Ibáñez Capó 1896 (Registre Civil de Benissa)

Abans de començar amb la **genealogia** haurem de traçar el camí que el dugué al nostre poble. Així, a partir de la zona d'escassa llatinització comentada a l'etimologia, que comprendria Castella (Burgos, Palència, La Rioja) i Navarra, i a mesura que avançava l'expansió dels regnes de Navarra i Aragó cap al Sud, s'estengué al llarg de la vall de l'Ebre fins a l'actual província de Terol. De fet, hui en dia són estes províncies les que tenen una proporció d'habitants amb este cognom més elevada. Una vegada s'inicià la conquesta de València, continuà el seu camí cap a l'Est i després cap al Sud. Ja tan prompte com el 1244 el trobem a Morvedre (Sagunt) i no serà fins el 1263 que tindrem la primera referència a l'actual província d'Alacant, a Alcoi. Cap a finals del segle XIII està documentada la presència a Montesa, Vallada, València i Cocentaina (7). En la nostra zona costanera haurem d'esperar fins finals del segle XIV per tenir notícies, pel senzill motiu que els arxius anteriors a eixa època s'han perdut, tant els municipals com els senyoriais. Però, així i tot, si bé no podem afirmar que la seua arribada en els primers moments després de la conquesta, la densitat d'habitants en esta zona fins que no acabà la segona revolta d'Al-Azraq el 1277 fou prou baixa (17). La presència de dos caps de família a Gandia en 1373 i tres a Xàbia en 1381 ens pot fer pensar que el seu establiment a la comarca fou a finals del s. XIII o, més probablement, en la primera meitat del s. XIV.

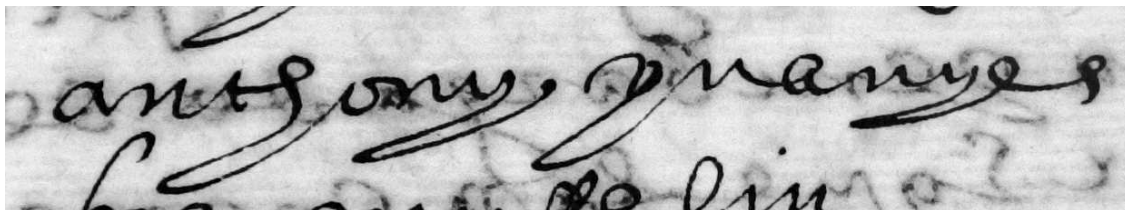
I ara és el moment en el qual ja podem referir-nos al primer document on apareix una nòmina de pobladors de Benissa, i on també estan els Ivànyes, la relació de contribuents del morabatí de 1381 (ARV, Mestre Racional 12163, f. 15v-17v), a dia de hui la llista més antiga i completa dels pobladors de la nostra vila. És d'este document, d'on d'una forma més o menys completa podem començar a traçar una genealogia. En l'apartat de contribuents de menys de 2000 sous de renda apareix Yvànyes Xiquo. Sobre este punt hi ha controvèrsia entre diferents autors (1, 7, 13, 15), però la font original és inequívoca. On "xiquo" fa referència a què és el fill d'un altre Yvànyes, és el "xicó". La pregunta que ens queda, i que tal vegada no podem respondre mai, és: ja existia un Yvànyes "pare" a Benissa o este Xiquo Yvànyes va vindre d'un altre poble? En este últim cas, el més probable és que ho fera des de Xàbia (recordem els tres caps de família) i qui sap si este fóra uns dels tants nous habitants de la pobla de Ifac, que es refugiaren a Benissa després de la seua desfeta com a conseqüència de la Guerra dels dos Peres (1359).

Yvànyes Xiquo 1381 (ARV, MR 12163, f. 17r)

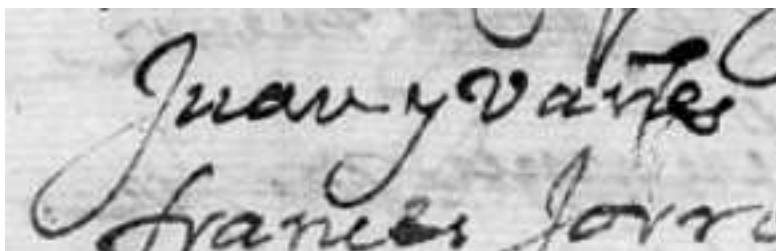
Haurem d'esperar 117 anys per tenir un nou llistat complet. El 10 de juny de 1498 es reunien en consell general els seus habitants per a, com diríem ara, refinançar el deute local o censals, on estigué present Bertomeu Ivànyes (15).

24 anys després, en el consell general del 19 de novembre de 1522, amb motiu de la presa de possessió per part de Rodrigo de Palafox i Mendoza de la Baronia de Calp no trobem (15) cap individu amb el cognom. Podríem pensar en un trencament de la línia, però el més probable és que fóra un problema d'absentisme o de falta d'individus majors de 15 anys (requisit necessari per assistir-hi). Dos anys més tard, en un altre consell general dins dels conflictes successoris entre els membres de la família Palafox, sí que està present Anthoni Yvànyes. També apareixerà en el de 1533, pel mateix motiu. I de nou en el de 1583, per a carregar un censal sobre la vila per a comprar queviures (15). No podem saber si en tots estos consells es parlava de la mateixa persona, si fóra així en 1583 tindria aproximadament uns 81 anys (si tenim en compte que per assistir-hi en havia de ser major de 15 anys), una edat en principi prou avançada per a l'època. Però, el fet que el mateix any declarara en un pleit entre Benissa i Calp (1) un Pere Ivànyes de 72 anys, llaurador, ens confirmaria la possibilitat que fóra la mateixa persona. Ja que el més vell de la casa o família seria l'encarregat de comparèixer als consells.

A close-up photograph of a handwritten signature in dark ink on aged paper. The signature is written in a cursive, historical script and reads "anthoni yvanyes". Below it, the word "Rodrigo" is partially visible.

Anthony Yvànyes 1533 (ARV, Proc. Mad. L 86 f. 459v)

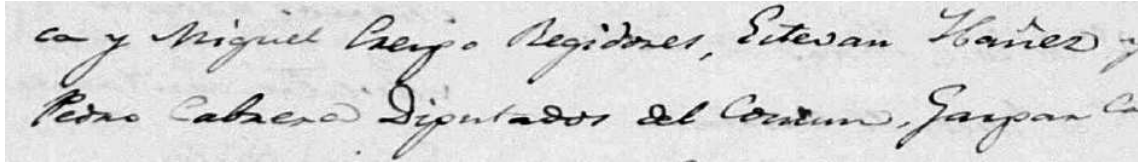
Aplegats a les acaballes del segle XVI és quan ja trobem els primers registres als llibres parroquials de Benissa (1). Cosme Yvànyes serà el primer membre del llinatge que apareixerà en ells, en concret el seu casament amb Francesca Pérez el 1592. Podríem pensar en Antoni Yvànyes com a avi d'este? A ell el segueixen per línia directa: Joan Yvànyes, Joan Vicent Pasqual Yvànyes i Vicent Yvànyes (1656). D'este últim, i pel matrimoni amb Clara Vives, sorgí la branca més antiga del llinatge que perdura fins els nostres dies a Benissa, la dels actuals "Marros". Del primer "marro", Josep Ibànyes, tenim notícies: el 15 de febrer de 1744 es presentava com a fiador de Francesc Ibànyes i es declaraven tots dos deutors de setanta lliures a l'Ajuntament de Benissa per l'arrendament d'una tenda, el qual havia començat el primer de gener i conclouria el darrer de desembre d'eixe any (16).

A close-up photograph of a handwritten signature in dark ink on aged paper. The signature is written in a cursive, historical script and reads "Juan yvanyes". Below it, the name "Francisco Jorro" is partially visible.

Juan Yvànyes 1667 (ARV, Generalitat 4973)

Eixe mateix any, l'onze de novembre, en una visita pastoral l'Arquebisbe Mayoral manava que des d'aquell moment s'escriguera tota la documentació parroquial en

castellà (4). És en este punt on podem pensar que el nostre Yvànyes/Yvànies (la segona forma és la que apareix a la majoria de censos del s. XVII) es castellanitzà a Ibáñez (encara que Cardona l'utilitza des d'un principi, no és sinó des d'este moment quan podem trobar-la documentalment). Desgraciadament, les dificultats posades pel rector i l'arxiver de la nostra parròquia per accedir als arxius no ens permeten concretar més este punt.

Esteban Ibáñez 1831 (Cens 1831)

Del matrimoni de l'abans esmentat Vicent Yvànies s'originà una altra branca que a finals del s. XVIII, pel matrimoni d'Esteban Ibáñez Cardona (1767 i "diputado del común" en el cens de 1831 (12)) i Cristina Llopis, donà lloc a dos noves línies, les més joves: els "Bosses" i els "Coletos". Estes dos, a més de l'abans esmentada continuen el llinatge fins els nostres dies. Fins ací el camí d'un cognom, que encara que minoritari dins el conjunt de la vila de Benissa, es troba entre els més arrelats en la seua història. Un llegat dels colons aragonesos de la post-conquesta de València. Un llinatge humil que sofrí com tants altres amb motiu dels decrets de Nova Planta la pèrdua de la seua identitat valenciana.

Abans d'acabar, i com que l'article s'inscriu dins del llibre de festes de la Puríssima Xiqueta, recordaré alguns Ibáñez que posaren el seu granet d'arena en el millorament de l'església i, per tant, de la seua patrona. Segur que n'hauran més però, estos són els més assenyalats a la bibliografia (4).

El primer és Vicente Ibáñez Vidal, qui el 17 de Desembre de 1911 era anomenat "Capataz para vigilar todos los trabajos y hacer cumplir a los operarios" per la junta encarregada de dur endavant la construcció de l'església actual. En el mateix escrit, més endavant, es concretaven els seus deures: "El Capataz cuidará con interés y vigilancia los asuntos y trabajos de la obra dando nota semanalmente de forma detallada y por duplicado al secretario de los jornales, expresando en ella los nombres de cada jornalero, asimismo cuidará tambien que entre los trabajadores haya moralidad y que a los señores de la junta que visitasen las obras o cantera que deben hacerlo con mucha frecuencia se les respete y guarde la atención y consideración debidas. Las compras, trabajos y composiciones que hayan de hacerse las manifestará el capataz antes del encargado, al Sr. Cura o en su defecto al secretario interventor".

El segon fou Antonio Ibáñez Capó (la nota 281 del llibre sobre la Parròquia de Benissa erra el segon cognom), ebenista i músic, qui acabada la Guerra Civil, i davant la desaparició del reliquiari de la Puríssima Xiqueta, en fabricà un provisional de fusta que la contingué fins que l'actual fou enllestit el 1941. Desgraciadament este reliquiari també desaparegué per causa d'un robatori al cementeri, on estava depositat. També fou l'autor de l'encaixonat i sagrari que es troba en la sagristia de Benissa.

El tercer apareix el 1986, quan es posà en marxa el projecte d'un nou cancell a l'entrada principal de l'església. El dissenyador del mateix va ser Vicente Ibáñez Castells, ebenista i "dibuixant" (dissenyador) de mobles i altars. Més endavant es dugué a terme la construcció del cancell lateral també sobre un dibuix seu. Més desconegut és el fet

que també és l'autor de les vistes del poble i l'antiga església-fortalesa, que presentades en taulell, podem disfrutar a la Placeta de l'Església Vella.

Annex de coses curioses:

Bernat Cabrera, en el seu testament de l'any 1766, reconeix ser poseïdor d'una casa al carrer Major, actual carrer La Puríssima, que fita per darrere “con el callizo que pasa de la plaza de la calle de arriba y por delante de la casa de Francisco Ibáñez del Moliner” (5). O siga que el pare d'este va ser moliner, del molí del Quisi o dels del pla de Feliu?

Totes les famílies tenen algun punt fosc, i un d'ells pareix ser José Ibáñez i Morell (6), qui junt a Antonio Femenia i Crespo, tots dos de 22 anys, participà en l'assassinat i robatori de Bartolomé Femenia, oncle del segon el 2 de març 1856. Tots dos foren executats a Callosa d'Ensarrià el 27 de març de 1857.

I també una centenària, com Na Francisca Ivanès, vidua d'Ivars, nascuda el 18 d'abril del 1788, a Benissa (Espanya) i morta a l'Alger el 1895 a l'edat de 106 anys i 9 mesos (6).

A l'Amillament de 1893 (5) i al de 1898 (2) Francesc Andrés Torres apareix com a propietari d'un tros de terra de 8 fanecades anomenat “Pouet d'Ibáñez”. De moment no s'ha pogut concretar la seua ubicació.

Fonts documentals:

Arxiu del Regne de València (ARV)
Registre Civil de Benissa

- (1) CARDONA IVARS, Joan Josep, *El cognoms i malnoms de Benissa*, Benissa, 1998, p. 21, p. 114-115.
- (2) CARDONA IVARS, Joan Josep, *Els noms de lloc a Benissa*, 2006, p.142.
- (3) CARDONA IVARS, Joan Josep, *Genealogia de apellidos benisenses*, Llibre de Festes Puríssima Xiqueta, Benissa, 1970.
- (4) CARDONA IVARS, Joan Josep, *Història de la parròquia de Benissa*, Benissa, 2002, p. 32, p. 111, 141, 173.
- (5) CARDONA IVARS, Joan Josep, *Propietat i explotació de la terra a Benissa (s.XVII-XX)*, 2010; p.64,138.
- (6) CRESPO MAS, Teodoro, *Contribució a la història de Benissa. Recull de notícies del s. XIX*, Llibre de Festes Puríssima Xiqueta, 2012.
- (7) GUINOT RODRIGUEZ, Enric, *Els fundadors del Regne de València*, València, 1999, Vol I p. 419, Vol II p. 513-514.
- (8) <http://entrellum.catofersics.cat/category/ibanez/>
- (9) <http://es.wikipedia.org/wiki/Betacismo>
- (10) <http://es.wikipedia.org/wiki/Patronímico>
- (11) <http://hispanismo.org/geografia-y-etnografia/3605-el-patronimico-castellano-en-ez.html>
- (12) <http://historiadecalp.net/benissa.pdf>
- (13) IVARS CERVERA, Joan, *Onomàstica del terme del Castell de Calp a finals del segle XIV*, Actes del XIV Col·loqui de la Societat d'Onomàstica, 1991, p. 107-108.
- (14) IVARS CERVERA, Joan, *Unes notes sobre els benisencs del segle XVII*, Llibre de Festes Puríssima Xiqueta, Benissa. 1984.
- (15) MONTSERRAT CERVERA, Miguel, *Benissa desde la conquista a la expulsión (1238-1608)*, 2005, p. 143, 224, 246, 250, 259.
- (16) PASTOR FLUIXÀ, Jaume, *Les baronies de Calp, Benissa, Teulada i Altea*, Calp, 2005, p. 419.
- (17) TORRÓ, Josep, *El naixement d'una colònia*, València, 2006, p. 109-125.